

Міністерство освіти і науки України

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

БРИК МАРИНА МУРМАНІВНА

УДК 811.111+811.161.1]’246.2-112:316.722(560)](043.3)

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ВАРІАНТІВ СПРИЙНЯТТЯ ОБРАЗУ ТУРЕЧЧИНИ
ПРЕДСТАВНИКАМИ РОСІЙСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР
(на матеріалі романів письменників-білінгвів)

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник

доктор філологічних наук, професор
Іванова Людмила Петрівна,
професор кафедри слов'янських мов
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Іваницька Наталія Борисівна,
завідувач кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного
торговельно-економічного університету

кандидат філологічних наук, доцент
Сиромля Наталія Миколаївна,
доцент кафедри іноземних мов
Київського національного університету
технологій і дизайну

Захист відбудеться “18” грудня 2020 р. о 13.30 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.26 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “17” листопада 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. С. Толчєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертацію присвячено проблемі лінгвоімагологічного відображення варіантів образу Туреччини в етнічній свідомості представників російської та англійської лінгвокультур.

Динамічні глобалізаційні процеси актуалізують вивчення теоретичних і прикладних аспектів етнічності та етнічної свідомості. Сучасна когнітивна лінгвістика у цьому питанні зосереджена на пошуках адекватних способів інтерпретації відображення у мовній свідомості індивіда фрагментів навколишньої дійсності (А. Вежбицька, О. Ф. Загородня, О. О. Залевська, Н. Б. Іваницька, В. В. Красних, В. В. Колесов, Г. В. Колшанський, А. В. Корольова, Ю. В. Кравцова, В. В. Красних, О. С. Кубрякова, О. О. Селіванова, Б. О. Серебреников, Н. В. Уфимцева, Р. Фрумкіна та ін.). Наукові дискусії було порушено навколо такої одиниці відтворення у свідомості людини явищ буття як *образ* та різних аспектів його аналізу (М. Ф. Алефіренко, Ю. Д. Аפרесян, Н. Д. Арутюнова, Л. П. Іванова, В. І. Карасик, В. А. Маслова, С. М. Мезенін, К. І. Мізін, З. Д. Попова, Й. А. Стернін, В. М. Телія, Н. В. Халікова, О. А. Юріна та ін.).

Наразі значну увагу приділено вивченню образу “чужого” (чужої країни, міста, народу та ін.) в етнічній свідомості народу чи окремих його представників в різні епохи (М. Беллер, М.-Ф. Гійяр, Х. Дізерінк, Ж.-М. Карре, Дж. Леєрссен, Дж. Мура, О. Р. Ощепков, Д.-А. Пажо І. Шеврель, М. Швідерська та ін.). Подібні дослідження реалізовано в руслі імагології (від англ. *image* – образ), вони суттєво відмінні щодо базової термінології та підходів до вивчення тексту. Цю науку розглядають як галузь порівняльного літературознавства (М. П. Алексєєв, О. М. Веселовський, Ю. М. Лотман, Д. С. Наливайко, В. В. Орехов, О. Р. Ощепков, А. С. Панов, О. В. Папілова та ін.) та як один із нових напрямів сучасної лінгвістики – *лінгвоімагологію* (Л. П. Іванова, А. А. Мороз, Н. М. Сиромля, О. В. Тупчій та ін.).

Історичні події, відмінності культур і традицій часто обумовлюють тенденцію до неприйняття народами один одного, тому дослідження формування образу країни в мовній свідомості представників іншої культури сприятиме виявленню можливих розбіжностей між ними та окреслюватиме шляхи до порозуміння. Важливим є вивчення образів країн, які відіграють ключову роль у політичних та економічних відносинах Заходу і Сходу, будучи з’єднувальною ланкою між ними. Таку функцію, завдяки географічному розташуванню та ролі на світовій арені, виконує й Туреччина. Її образ вивчали в контексті формування у свідомості європейців, зокрема, росіян, зважаючи на багатовікову історію дипломатичних контактів між країнами. Дослідники проаналізували образ Османської імперії в художній та публіцистичній літературі періоду російсько-турецьких війн (А. А. Акопов, Ф. А. Бейлі, Д. Гюрпінар, О. С. Сенявська, Т. О. Філіппова, В. В. Фролов, Р. Шиффер) й образ Туреччини другої половини ХХ – початку ХХІ століття (К. Айдин, Ч. Еліот, Є. А. Ростовцев, І. В. Сидорчук, С. Б. Ульянова).

Лінгвоімагологічний напрям став надійною базою для *зіставного вивчення* образів низки країн у їх темпоральних варіаціях: Англії (М. О. Єрофєєв, О. В. Тупчій), Білорусі (К. А. Бікетова), Італії (О. І. Іваницький), Китаю (Л. Дєпєй), Німеччини (Н. В. Буткова, Л. П. Іванова), Росії (М. О. Бойко, А. І. Єдличко, С. О. Мезін), Франції (Л. П. Іванова, А. А. Мороз) та ін.

Складною і досі не розв'язаною проблемою залишається зіставне дослідження рецепції образу країни двома (чи більше) представниками різних культур, що має вербальне вираження. Окрім того, не вичерпана дискусія й навколо ступеня впливу автора-творця на вказану категорію, що пов'язано з його індивідуальними, національно-культурними рисами та здатністю моделювати вербалізовані образи (П. С. Артем'єва, О. Р. Жерновая, О. В. Морозова, Є. Тарашева, С. А. Чеканова та ін.). Останнім часом ця дискусія була перенесена в площину вивчення зворотного впливу на особистість письменника-білінгва чужої культури та її мови (Р. С. Грейхем, Н. Елайн, Т. А. Знаменська, Дж. Ф. Крол, М. М. Патієва). У цьому ракурсі створюваний образ розглядають як джерело інформації про рівень засвоєння та володіння новою культурою і мовою.

Зіставні дослідження в діахронному та синхронному аспектах переконують у тому, що образ Туреччини в свідомості представників іншого етносу не є статичною структурою та характеризується варіативністю, зумовленою історичними, політичними та економічними факторами, а також особистістю реципієнта.

Актуальність теми дисертаційної роботи визначає її зорієнтованість на зіставне вивчення мовних картин світу представників російської та англійської лінгвокультур крізь призму сприйняття іншої культури, зокрема її вербалізованого художнього образу, що відображає особливості етнічної свідомості, національного характеру та менталітету народу. Ця проблема є актуальною у міжкультурній комунікації, адже категорія образу має суб'єктивний характер та є продуктом індивідуально-авторської креативної свідомості носіїв різних мов. Дослідження закономірностей моделювання образу Туреччини авторами-білінгвами та його вербалізації в російській та англійській мовах виявляє національно-культурні стереотипи у картинах світу носіїв цих мов і визначає ступінь впливу турецької мови та культури на особистості авторів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до науково-тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом “Дослідження проблем гуманітарних наук”. Дисертаційна робота є частиною фундаментального наукового проекту “Германо-романо-слов'янський корпус аутентичних наукових текстів із лінгвоантропогенезу: розробка технологій нового покоління”, виконуваного за рахунок видатків фонду Державного Бюджету України (державна реєстрація № 0117U004901). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 25 грудня 2014 року), уточнено і перезатверджено на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.26 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 4.4 від 25 серпня 2020 року).

Метою дисертації є аналіз особливостей вербалізації варіантів образу Туреччини в етнічній свідомості письменників-білінгвів.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

– сформулювати теоретичні положення дисертаційного дослідження, пов'язані з образом країни як лінгвоімагологічним суб'єктивним відображенням фрагменту дійсності та його специфікою в рамках діалогу культур;

- обґрунтувати ефективність вивчення образу країни в лінгвоімагологічному аспекті із залученням різнорівневих мовних одиниць;
- розробити методологічну основу для аналізу лінгвоімагологічного відображення образу Туреччини в свідомості носіїв російської та англійської лінгвокультур;
- схарактеризувати подібності та відмінності образного відображення дійсності в свідомості Е. Сафарлі та Л. Морроу;
- описати фонетико-графічні особливості безеквівалентної лексики, визначити її синтаксичну сполучуваність, здійснити тематичну класифікацію та з'ясувати ступінь асиміляції цього типу лексем;
- кількісно та якісно проаналізувати прецедентні феномени, окреслити їх роль в мовленні автора та персонажів романів “Сладкая соль Босфора” та “Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul”;
- виявити спільні та відмінні тенденції у виборі авторами мовних одиниць для лінгвоімагологічного відображення образу Туреччини.

Об'єктом дослідження є образ Туреччини в художніх картинах світу авторів різної етнічної та мовної належності.

Предмет дослідження – мовні одиниці: метафоричні сполучення, безеквівалентна лексика, прецедентні феномени, топоніми, що створюють образ Туреччини (їх зміст, кількісні характеристики та оціночні судження, які їх супроводжують).

Джерельною базою дисертаційного дослідження є романи “Сладкая соль Босфора” (2006) російськомовного письменника Ельчіна Сафарлі та “Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul” (2015) австралійської письменниці-експатріанта Лізи Морроу, в яких автори описують занурення головних героїв у культуру Туреччини. В обох творах місто Стамбул виступає фокусом характеристик турецької культури.

Фактичний матеріал дисертації становлять 758 мовних одиниць, вилучених із вказаних художніх творів для лінгвоімагологічного аналізу: метафоричні сполучення – рос. 134 / англ. 59, безеквівалентні лексичні одиниці – рос. 85 / англ. 98, прецедентні феномени – рос. 123 / англ. 91, топоніми – рос. 81 / англ. 87.

Методи дослідження. У роботі використано такі методи та прийоми дослідження: *термінологічний аналіз* – для визначення дефініцій ключових понять та їх уточнення; *контекстуальний аналіз* – для характеристики лексичних, синтаксичних, семантичних і стилістичних прийомів створення образу; *дискурс-аналіз* – для виявлення фактів та тенденцій образотворення в конкретному тексті та їх співвідношення з соціокультурними умовами; *сентимент-аналіз* – для дослідження тональності частин тексту, пов'язаних з образом країни; *лінгвокультурний аналіз* – для встановлення культурно значущих компонентів значення культурно маркованої лексики; *лінгвопрагматичний метод* – для виявлення функціонального навантаження та призначення різних видів культурно маркованої лексики; *прийом лінгвоімагологічної інтерпретації тексту* – для окреслення авторської оцінки чужої культури, яка реалізована морфологічними, синтаксичними та стилістичними особливостями; *процедура кількісних підрахунків* – для встановлення частоти вживання різних мовних одиниць та їх розподілу в тексті.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній *уперше здійснено* зіставний аналіз мовних картин світу авторів у лінгвоімагологічному аспекті; до аналізу залучено тексти письменників-білінгвів, які перебувають на межі двох культур (рідної та турецької); *розроблено* механізм опису мовної картини світу автора, який полягає в аналізі різних мовних одиниць, що беруть участь у створенні образу чужої для автора культури та корелюють із традиційною моделлю мовної особистості; *встановлено* найбільш релевантні для кожного з досліджуваних творів мовні одиниці у плані відображення культурної специфіки Туреччини; *проаналізовано* способи розкриття для читача сутності різних явищ турецької культури та особливостей оцінок, якими вони супроводжуються; на основі зіставного лінгвоімагологічного аналізу художніх картин світу *виділено* ключові подібності та відмінності авторських світоглядів і мовних засобів їх передачі. Зокрема, *реконструйовано* 12 спільних та індивідуально-авторських метафоричних моделей відображення навколишньої дійсності у свідомості носіїв російської й англійської лінгвокультур. *Установлено* домінантні групи референтів: ЛЮДИНА та ПРИРОДА та корелятив: ЛЮДИНА, ПРИРОДА, КОНКРЕТНИЙ ПРЕДМЕТ; *зафіксовано* повну відсутність або незначну частку метафоризації понять із наступних концептуальних полів в одній мові: ЛЮДИНА ДУХОВНА (рос. 72 / англ. 8), ПРИРОДА (рос. 97 / англ. 5), а також кількісні відмінності понять, що є референтами: МИСТЕЦЬКЕ ЯВИЩЕ (рос. 14 / англ. 0), ВІЙСЬКОВІ ДІЇ (рос. 0 / англ. 7).

Виявлено 7 домінантних тематичних груп безеквівалентної лексики: ‘релігія’, ‘громадські місця’, ‘їжа та напої’, ‘побут’, ‘звертання’, ‘одяг’, ‘назви природних явищ’. *Визначено* 4 основних способи семантизації цієї групи лексики: дескриптивна перифраза, словниковий переклад, оказіональні відповідники, гіперонімічне перейменування. *Зафіксовано* групу слів-екзотизмів, які були запозичені російською (21) та англійською (18) мовами, що обумовило відсутність їх семантизації у тексті романів. *Виявлено* графічні особливості передачі безеквівалентних лексем: виділення за допомогою лапок (3 приклади) в російській мові та виділення курсивом (65) в англійській мові.

Схарактеризовано 5 груп прецедентних феноменів за джерелом їхнього походження: *прецедентні артефакти, прецедентні символи, прецедентні імена та назви, прецедентні обряди / ритуали / звичаї, прецедентні вислови*. *Визначено* відсоткову частку *національно-прецедентних, соціумно-прецедентних та універсально-прецедентних феноменів* (Д. Б. Гудков, В. В. Красних, Ю. Є. Прохоров). У групі національно-прецедентних феноменів *виявлено* частку одиниць рідної для автора культури, що сягає 74 % в романі “Сладкая соль Босфора” та відсутня в романі “Waiting for the Tulips to Bloom”.

Установлено основні групи топонімів, що фіксують просторові переміщення персонажів та місце локалізації подій: ойконіми, урбаноніми, гідроніми. *Визначено* типи коментарів, які автори застосовують для характеристики географічних об’єктів: тип об’єкта, географічне розміщення, описи атмосфери, природних умов, населення, особисті враження автора чи персонажів, історичні довідки, порівняння з іншим об’єктом. *Визначено* топоніми переднього плану – *Стамбул та Босфор*, що мають особливий статус. Значення топоніма Стамбул упродовж розгортання сюжету роману “Сладкая соль Босфора” актуалізує семи: ‘водний об’єкт’, ‘жива істота’,

‘людина’, ‘брат’; в романі “Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul”: ‘прихисток’, ‘серце країни’, ‘колиска історії’, ‘домівка’, ‘Мекка’, ‘велике село’. Компоненти значення, яких набуває топонім Босфор в романі Е. Сафарлі: ‘брат’, ‘людина’, ‘юнак’, ‘дитина’, Л. Морроу доповнює семами ‘людина’ та ‘розмежувальна лінія’.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості їх використання для розв’язання проблеми культурної адаптації іноземців у Туреччині; викладанні таких навчальних дисциплін, як “Стилістика англійської мови”, “Загальне мовознавство”, “Теорія та практика перекладу”, “Контрастивна лексикологія”, “Порівняльна типологія мов”, “Лінгвокультурологія”, “Лінгвокраїнознавство” та ін.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертації апробовано на *дев’яти* міжнародних наукових конференціях: IV Міжнародній науковій конференції “Світ мови – світ у мові” (Київ, 26-27 жовтня 2017 р.); II Міжнародному форумі викладачів російської мови та літератури “Русский язык и литература в современном мире: проблемы и перспективы” (Іран, Тегеран, 8-10 травня 2018 р.); Міжвузівській науково-практичній конференції з міжнародною участю “Германские, тюркские и славянские языки в поликультурном мире” (Киргизстан, Бішкек, 15 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Славянские чтения – 10” (Молдова, Кишинів, 15-16 листопада 2018 р.); Scientific and professional Conference “Urgent Problems of Philology and Linguistics – 2018” (Угорщина, Будапешт, 28 листопада 2018 р.); XIII Міжнародній науково-практичній конференції “Мови і світ: дослідження і викладання” (Кропивницький, 21-22 березня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасна філологія: актуальні проблеми та шляхи вирішення” (Одеса, 26-27 квітня 2019 р.); XII Міжнародній конференції “Національна ідентичність в мові і культурі” (Київ, 22-23 травня 2019 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції “Переяславська мовознавча толока” (Переяслав-Хмельницький, 19-20 вересня 2019 р.); *одній* всеукраїнській науковій конференції: II Всеукраїнська науково-практична конференція “Проблеми мовної особистості: лінгвістика та лінгводидактика” (Київ, 14-15 листопада 2014 р.) та *двох* звітно-наукових конференціях викладачів, аспірантів та докторантів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова “Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету” (Київ, квітень 2018-2019 рр.).

Публікації. Теоретичні і практичні результати дисертації викладено в *чотирнадцяти* публікаціях: у *п’яти* статтях, опублікованих у фахових виданнях України, в *трьох* статтях – у періодичних виданнях інших держав, у тезах доповідей *шести* наукових конференцій.

Структура й обсяг роботи. Робота складається з анотацій двома мовами, списку опублікованих праць автора, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (376 позиції, з яких 50 – іноземними мовами), довідкових джерел (23 позиції), джерел ілюстративного матеріалу (2 позиції) та 5 додатків. Повний обсяг дисертації – 269 сторінок, основний зміст викладено на 198 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об'єкт і предмет, схарактеризовано методи дослідження та фактичний матеріал, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, указано форму апробації і структуру роботи.

У першому розділі “Теоретичні засади вивчення лінгвоімагологічного відображення образу Туреччини у свідомості носіїв різних мов” уточнено зміст поняття образ країни в лінгвоімагологічному аспекті. Визначено об'єкт лінгвоімагологічного дослідження, його специфічні риси та значення у міжкультурній комунікації. Розглянуто засоби вербального втілення образу країни в художньому тексті.

Образ перебуває у центрі лінгвістичних досліджень, бо є одним із значущих компонентів національно-мовної та індивідуально-авторської картин світу. Виокремлюють чотири базові підходи до вивчення категорії образу: *когнітивний* (Н. Д. Арутюнова, Л. Г. Бабенко, М. М. Болдирєв, С. А. Жаботинська, Ю. М. Караулов, О. С. Кубрякова, О. О. Селіванова), *психолінгвістичний* (Ю. Д. Апресян, Т. О. Голикова, О. О. Залевська, В. Г. Колшанський, О. О. Леонтєв, І. О. Мазирка, Є. Ф. Тарасов, Р. М. Фрумкіна), *лінгвокультурологічний* (А. Вежбицька, С. Г. Воркачов, І. О. Голубовська, Д. С. Ліхачов, О. О. Корнілов, В. В. Красних, В. А. Маслова, С. Г. Проскурін, Ю. С. Степанов, В. М. Телія) та *лінгвоімагологічний* (Л. П. Іванова, Т. А. Кожевникова, Н. М. Сиромля, О. В. Тупчій).

Для першого підходу характерний жорсткий детермінізм, оскільки мова має здатність точно відображати елементи *концептуальної картини світу*, що дозволяє дослідникам не деталізувати переходи між нею та *мовною картиною світу*, але водночас перешкоджає заглибленню у механізм процесу пізнання та його відображення у мові. Представники психолінгвістичного підходу наголошують на близькості понять *свідомість* та *образ світу*, адже саме через внутрішній образ людина сприймає навколишній світ. Відповідно, мова людини – це поверхнева структура, в якій за допомогою текстів фіксується модель світу, створена у своїй свідомості. Свідомість реалізується у мові, котра є основним засобом виходу в інтелектуальну і емоційну сферу людини та одним із найважливіших засобів формування образу світу. Якщо два перших підходи відштовхуються від процесів мислення та рухаються у напрямі відображення ментальних образів в мові та мовленні, то лінгвокультурологічний підхід трактує образ у зв'язку з поняттями *менталітету* та *національної свідомості*. Дослідження категорії образу реалізовано з урахуванням лексикологічних, лексико-семантичних аспектів, а також із залученням фразеологізованих одиниць.

Лінгвоімагологічний підхід є комплексним та має міждисциплінарний характер. Образ *іншого* в імагології потрактовано як *стереотип* національної свідомості, тобто стійке, емоційно насичене та узагальнене уявлення, сформоване в конкретному національно-історичному середовищі (О. В. Папілова). Відповідно, імагологія не лише розкриває образ іншого, а також, зважаючи на процеси рецепції та оцінки, характеризує і сам суб'єкт, що сприймає (Л. П. Іванова), відображає його національну свідомість та систему цінностей.

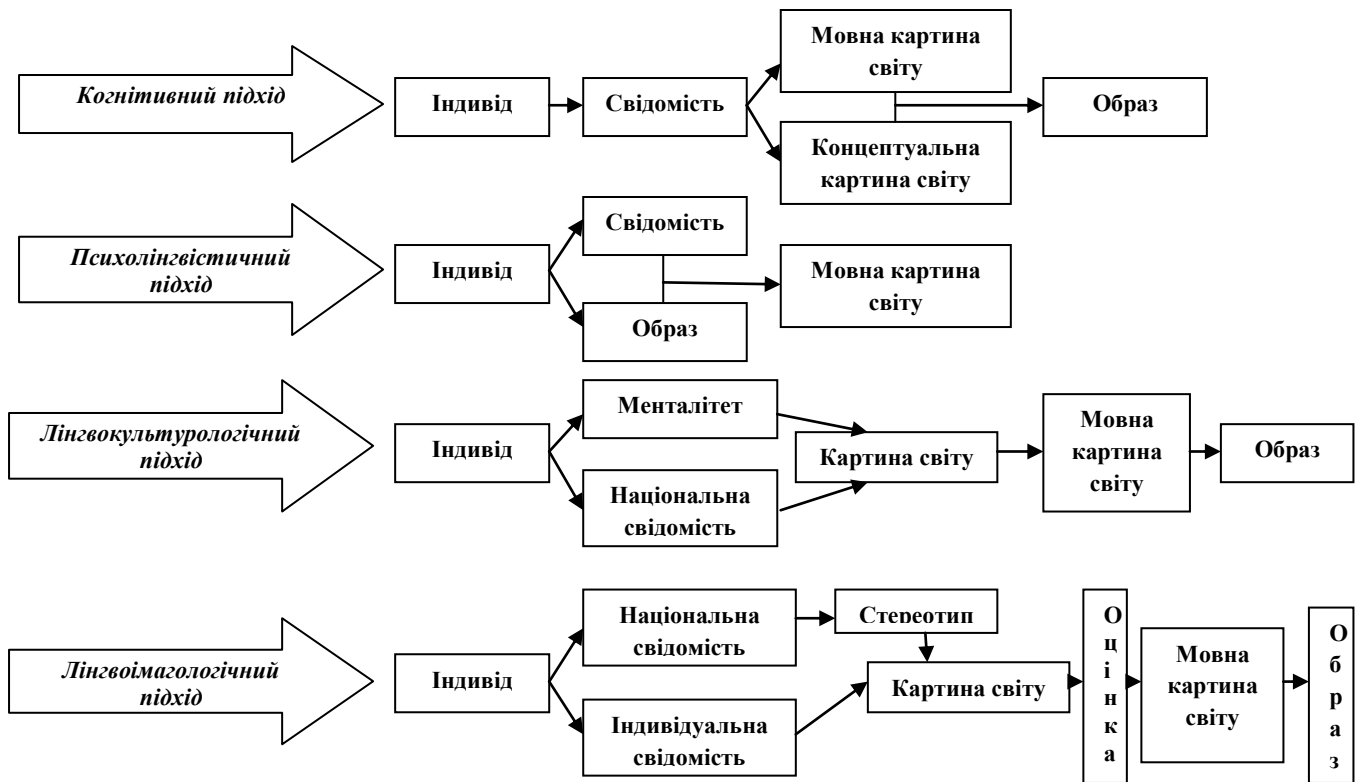

Рис. 1. Схема наукових підходів до вивчення категорії *образ*

Беручи до уваги міждисциплінарні особливості вивчення поняття *образ країни*, зміст цієї категорії в лінгвоімагологічному аспекті представлено в такому оптимальному визначенні: індивідуальне ментально-культурне утворення (П. П. Зверева, У. Ліппман, О. П. Панкрухін), що опосередковує уявлення про певну країну та її культуру (Д. М. Замятін, О. С. Кубрякова, А. В. Павловська), уміщує як загальнолюдські, так і індивідуальні особливості його творця (М. Н. Епштейн, Л. П. Іванова), реалізується засобами мови, може супроводжуватись авторською оцінкою (Г. С. Мельник, Є. І. Рогов, С. Г. Тер-Мінасова) та емоційно впливати на адресата (Л. В. Матвеева, Д.-А. Пажо, А. К. Семенов).

Важливим фактором є особа автора тексту, тобто того, хто оцінює іншу культуру, оскільки одне і те ж явище може бути представлено по-різному. У цьому контексті ми дотримуємося концепції В. М. Солнцева стосовно варіантності та інваріантності. Досліджувані образи Туреччини, створені Е. Сафарлі та Л. Морроу, є сукупностями особистісних індивідуальних бачень країни – *варіантами* загальноприйнятого уявлення про Туреччину, що побутує в культурі кожного з авторів.

У теорії міжкультурної комунікації поняття особистості переосмислено в межах системи “мова-культура-індивід”. У формуванні світогляду особистості та визначенні рівня її готовності до участі у міжкультурному спілкуванні першорядне значення має багатомовність (О. О. Потєбня). Творцем образу країни в нашому дослідженні є *письменник-білінгв* – представник російської / англійської лінгвокультури з певним рівнем володіння турецькою мовою, знанням відповідної культури, яку він описує в своєму романі. Поняття *білінгвізм* потрактовано як явище успішного використання двох мов при побудові висловлювання (У. Вайнрайх).

Перехід з однієї мови на іншу часто залежить від статусу цих мов та особистої позиції мовця. *Художній білінгвізм* може виявлятися як у мовленні автора, так і в мовленні персонажів, відображаючи процеси, що відбуваються у суспільстві та особистісні авторські інтенції. Це явище представлено в тексті у вигляді *переключення кодів* – специфічної здатності білінгва успішно брати участь у двомовному типі комунікації, здійснюючи вибір мови відповідно до екстралінгвістичних факторів (компонентів комунікативної ситуації), та поєднувати в одному висловлюванні, реченні чи словосполученні одиниці двох мов, не порушуючи при цьому граматичних норм жодної з них (Г. М. Чиршева). Переключення кодів є однією з форм двомовної комунікації. У досліджуваних романах, за К. Майерсом-Скоттоном, виділяємо *матричну мову* (matrix language), яка визначає морфо-синтаксичну рамку висловлювання (російська / англійська мова), та *гостьову мову* (embedded language) – турецьку, котра є джерелом іншомовних одиниць.

Суб'єктивність категорії “образ” обумовлює відмінності у її вербальному вираженні, що слугує джерелом для вивчення репрезентації образу певної країни та її народу у мовній свідомості письменників. У дисертації у зіставному аспекті розглянуто особливості мовної реалізації образу Туреччини в романах Ельчіна Сафарлі “Сладкая соль Босфора” (2008) та Лізи Морроу “Waiting for the Tulips to Bloom. Adrift in Istanbul” (2015). Автори, представники різних культур, описують “чужу” для них турецьку культуру.

Вербалізація образу Туреччини в романах зреалізована одиницями *вербально-семантичного, когнітивного та прагматичного рівнів* (модель мовної особистості Ю. М. Караулова). Найуживанішими лінгвокогнітивними засобами формування образу країни в художній літературі є метафоричні парадигми, прецедентні феномени, безеквівалентні одиниці та інша культурно маркована лексика.

Другий розділ “Методологічна база для аналізу образу Туреччини в етнічній свідомості сучасних письменників” містить розроблену комплексну методика аналізу образу країни в лінгвоімагологічному аспекті із залученням мовних одиниць різних рівнів.

Лінгвоімагологічне дослідження уможлиблює представлення такого складного поняття як образ країни відповідно до методологічних принципів *антропоцентризму* (Е. Бенвеніст, Б. М. Гаспаров, В. фон Гумбольдт, Ю. М. Караулов, О. С. Кубрякова, Р. І. Павільоніс, О. О. Потебня, О. О. Селіванова, Б. О. Серебреніков, Ю. С. Степанов, В. М. Телія), *діалогічності* (М. М. Бахтін, Г. І. Богін, М. М. Кожина), *експансіонізму* (Л. С. Виготський, Т. Г. Винокур, М. С. Каган, Ю. М. Лотман), *етноцентризму* (Т. Адорно, Л. Д. Гудков, Л. Г. Почебут, Т. Г. Стефаненко, Е. Фромм), *експланаторності* (С. Г. Воркачов, О. Є. Кібрик, Р. М. Фрумкіна), *когнітивізму* (Н. Д. Арутюнова, А. Вежбицька, Д. Б. Гудков, В. І. Карасик, З. Д. Попова, Й. А. Стернін).

Актуалізованими наразі є наукові орієнтири лінгвістів щодо усвідомлення різних аспектів формування ментальних образів через їхню фіксацію в окремих мовах та у зіставленні. Дослідники характеризують категорію **образ країни** застосуванням таких методів і методик, як *моделювання* (С. В. Балюк, Ю. В. Кравцова, М. Ю. Тихонович), *текстологічний аналіз* для виявлення

різних лексичних, синтаксичних, семантичних і стилістичних прийомів, які автор використовує в образотворенні (П. П. Зверєва), *контент-аналіз* прописаних стереотипних уявлень (М. Є. Паніна), *вільний асоціативний експеримент*, який вербалізує знання, що асоціюються з мовними знаками, використаними для опису образу країни (Є. Ф. Тарасов); *метод лінгвоімагологічної інтерпретації тексту* на основі ознак оціночності, метафоричності, стилістичної маркованості, стереотипності, поділу на “свій-чужий” (О. В. Зеленін, Т. А. Кожевникова, О. В. Тупчій).

Для визначення механізму відображення образу Туреччини представниками російської та англійської лінгвокультур було розроблено комплексну поетапну методичку.

На *першому етапі* внаслідок застосування процедур *аналізу* та *синтезу* було сформовано уявлення про образ країни як цілісне утворення людської свідомості. Використання *приймів термінологічного аналізу* забезпечило уточнення змісту понять *образна парадигма*, *безеквівалентна лексика*, *прецедентний феномен*, *топонім*, як основних засобів вербального вираження лінгвоімагологічного образу країни. Для окреслення теоретико-методологічних засад дослідження вербалізованих частин образу країни було застосовано *дедуктивно-індуктивний підхід*, зокрема аналіз, синтез та узагальнення наукових теорій та концепцій.

На *другому етапі* для вивчення створених авторами образних парадигм застосовано методичку Н. В. Павлович, що дозволила виділити групу найбільш актуальних для кожного з письменників референтів (зона X) та найбільш продуктивних корелятивів (зона Y). *Сентимент-аналіз* уможливив визначення тональності частин тексту, в яких моделюється образ країни.

На *третьому етапі* схарактеризовано лінгвістичні категорії, які відображають образ Туреччини. *Лінгвокультурний аналіз* забезпечив виявлення культурно значущих компонентів значення культурно маркованої лексики. Для визначення функціонального навантаження та мети вживання цієї групи лексики використано *лінгвопрагматичний метод*. Він уможливив також окреслення комунікативно-прагматичних намірів адресанта (К. Г. Серажим). За допомогою методів *дискурс-аналізу* виявлено механізми впливу на формування думки у реципієнтів художнього тексту, з'ясовано його інтертекстуальні зв'язки та залежність від екстралінгвістичних чинників – соціокультурних умов, у яких створено текст. Прийоми *структурно-семантичного та компонентного аналізу* застосовано для систематизації та класифікації топонімів і безеквівалентної лексики, а також для інтерпретації їх лексико-семантичних та функціонально-прагматичних особливостей. Реконструкція глибинного змісту прецедентних феноменів та виявлення посилань, які автори умістили, є результатом застосування *герменевтичного методу*. *Контекстуальний аналіз* дозволив схарактеризувати змістові, стилістичні, естетичні функції досліджуваних мовних одиниць у художньому тексті.

На *четвертому етапі* за допомогою методу *контент-аналізу* встановлено закономірності вживання авторами різних лінгвістичних категорій для створення образу Туреччини. Складено ілюстративні таблиці частотності та тематики аналізованих мовних одиниць. Для встановлення кількісних характеристик

різних вербальних засобів вираження образу країни та визначення основних способів сугестивного впливу засобами образних парадигм і культурно маркованої лексики використано процедури *кількісних підрахунків*. *Прийом лінгвоімагологічної інтерпретації тексту* слугував для виявлення авторської оцінки, яка реалізована морфологічними, синтаксичними та стилістичними особливостями досліджуваних текстів.

На всіх етапах дослідження проводилось *зіставлення* для встановлення подібностей та відмінностей у використанні мовних одиниць для створення образу Туреччини в романах Е. Сафарлі та Л. Морроу.

У **третьому розділі “Стилістичні особливості образного осмислення дійсності в романах Е. Сафарлі та Л. Морроу”** визначено образні парадигми, притаманні світогляду авторів, і ключові групи понять, що зазнають метафоризації, а також групи корелятивів, які беруть участь у побудові їх образів.

Визнання метафори одним із найбільш значущих засобів репрезентації ментальних операцій (Н. Д. Арутюнова, Л. П. Іванова, Ю. В. Кравцова, В. А. Маслова) дозволяє розглядати її як форму узагальненого відображення і пізнання дійсності, що являє собою органічну єдність чуттєво-споглядних та раціонально-абстрактних форм пізнання. Суб’єктивність метафоричного образу дає можливість розкрити індивідуальні та загальноприйняті асоціації, багатогранно представити художній образ автора, визначити його світоглядні константи (А. І. Башук).

Ціннісно-образні уявлення в текстах романів Е. Сафарлі та Л. Морроу *реконструйовано* низкою обернених та однонаправлених парадигм (табл. 1), у межах яких *виділено 5 спільних областей референтів*: ЛЮДИНА ФІЗИЧНА (рос. 20 / англ. 28), ЛЮДИНА ДУХОВНА (рос. 56 / англ. 7), НЕЖИВА ПРИРОДА (рос. 21 / англ. 4), АБСТРАКТНЕ (рос. 19 / англ. 9), КОНКРЕТНИЙ ПРЕДМЕТ (рос. 2 / англ. 7); та *6 спільних сфер корелятивів*: ЖИВА ПРИРОДА (рос. 13 / англ. 11), НЕЖИВА ПРИРОДА (рос. 24 / англ. 9), ЛЮДИНА ФІЗИЧНА (рос. 21 / англ. 15), КОНКРЕТНИЙ ПРЕДМЕТ (рос. 29 / англ. 9), НАДПРИРОДНЕ (рос. 6 / англ. 3), КУЛІНАРНИЙ ВИРІБ (рос. 14 / англ. 3). *Установлено відсутність* метафоризації понять з концептуальної області БЮРОКРАТІЯ в російській мові та ЖИВА ПРИРОДА в англійській мові; *відсутність* або незначну частку використання корелятивів зі сфер АБСТРАКТНЕ, ВІЙСЬКОВІ ДІЇ в російській мові та ЛЮДИНА ДУХОВНА, МИСТЕЦЬКЕ ЯВИЩЕ в англійській мові.

Зафіксовано специфічні ціннісно-оцінні уявлення, вміщені в метафоричні образи, що входять до найбільшої парадигми ЛЮДИНА↔ПРИРОДА. Зокрема, метафоричне зображення людської зовнішності обумовлює використання корелятивів зі сфери ЖИВА ПРИРОДА: *щенок, котенок* в *російській мові* та *dog, grizzly, salmon, insect, bee, snake* в *англійській мові*. Поєднуючись із вказаними корелятами, референт ЛЮДИНА ФІЗИЧНА набуває характеристик з імпліцитними оцінками, відмінними у кожній із досліджуваних мов. У романі Е. Сафарлі зафіксовані метафоричні образи наділено семами ‘ніжність’, ‘беззахисність’, ‘недосвідченість’; автор, представник англійської лінгвокультури, актуалізує семи ‘агресивність’, ‘грубість’, ‘слабкість’, ‘злість’, ‘роздратування’, ‘збудливість’, ‘непривабливість’.

У межах парадигми ЛЮДИНА↔ЛЮДИНА встановлено спільну зорієнтованість оціночних суджень в обох мовах: у метафоризації понять зі сфери ЛЮДИНА ДУХОВНА, а саме негативних емоцій та станів, автори залучають кореляти з галузі ЛЮДИНА ФІЗИЧНА, актуалізуючи семи 'деструктивність' та 'боротьба'. Важливість вибору корелята для передачі оцінного смислу образу прослідковується і в межах однієї мови. У російській мові кореляти зі сфер ЖИВА та НЕЖИВА ПРИРОДА по-різному характеризують емоції та стани: перша група корелятив збагачує образи семами 'гармонійність' та 'відродження', водночас інша актуалізує характеристики 'неосяжність (негат.)', 'потужність (негат.)', 'неспокій', 'важкість', 'згасання', 'хиткість'.

Таблиця 1

Моделі сполучуваності референтів та корелятив у межах виявлених метафоричних парадигм

Сфера референта	Сфера корелята	Кількісна характеристика моделей сполучуваності референтів та корелятив у досліджуваних мовах	
		рос.	англ.
ЛЮДИНА ФІЗИЧНА	ЖИВА ПРИРОДА	7	9
	НЕЖИВА ПРИРОДА	2	7
	КОНКРЕТНИЙ ПРЕДМЕТ	3	2
	НАДПРИРОДНЕ	4	3
	ЛЮДИНА ФІЗИЧНА	2	3
	ЛЮДИНА ДУХОВНА	1	-
	АБСТРАКТНЕ	-	3
ЛЮДИНА ДУХОВНА	КУЛІНАРНИЙ ВИРІБ	1	1
	ЖИВА ПРИРОДА	4	-
	НЕЖИВА ПРИРОДА	18	1
	КОНКРЕТНИЙ ПРЕДМЕТ	9	2
	ЛЮДИНА ФІЗИЧНА	9	4
	ЛЮДИНА ДУХОВНА	2	-
	КУЛІНАРНИЙ ВИРІБ	6	-
ЖИВА ПРИРОДА	МИСТЕЦЬКЕ ЯВИЩЕ	8	-
	ЛЮДИНА ФІЗИЧНА	5	-
	ЛЮДИНА ДУХОВНА	7	-
	НЕЖИВА ПРИРОДА	1	-
	КУЛІНАРНИЙ ВИРІБ	1	-
НЕЖИВА ПРИРОДА	НАДПРИРОДНЕ	2	-
	ЛЮДИНА ФІЗИЧНА	4	1
	ЛЮДИНА ДУХОВНА	5	1
	ЖИВА ПРИРОДА	3	1
	НЕЖИВА ПРИРОДА	3	1
АБСТРАКТНЕ	КОНКРЕТНИЙ ПРЕДМЕТ	6	-
	ЛЮДИНА	6	-
	ПРИРОДА	-	4
	КУЛІНАРНИЙ ВИРІБ	2	-
	КОНКРЕТНИЙ ПРЕДМЕТ	11	5
КОНКРЕТНИЙ ПРЕДМЕТ	ЛЮДИНА	2	4
	ПРИРОДА	-	1
	КУЛІНАРНИЙ ВИРІБ	-	2
БЮРОКРАТІЯ	ВІЙСЬКОВІ ДІЇ	-	4

Специфіка світоглядних орієнтирів представників російської та англійської лінгвокультур виявляється в концептах, які найчастіше зазнають метафоризації.

Центральне місце в системах цінностей авторів займають ЛЮДИНА та ПРИРОДА, які перебувають у тісному зв'язку. Для Е. Сафарлі характерна посилена увага до духовної сфери людини, що підтверджено метафоризацією понять *душа, жизнь, судьба, надежда, любовь, тоска, зависть, злость, радость, волнение, счастье, одиночество*. Представниця англійської лінгвокультури – Л. Морроу зосереджена переважно на фізичній сфері людини, загострюючи при цьому увагу на негативних рисах та демонструючи свою належність до західної культури, що традиційно є зовнішньо орієнтованою.

Е. Сафарлі перетворює природні об'єкти та явища на дійових осіб, наділяючи їх антропоморфними рисами з наступних груп: 'людська подоба', 'міміка', 'жести', 'голос', 'ментальні процеси' та 'емоційні стани'. У романі Л. Морроу природа виступає лише корелятом – своєрідним інструментом у створенні метафоричного образу, підкреслюючи переважно негативні характеристики референта, про що свідчать епітети *angry, biting, vindictive*.

У четвертому розділі “**Особливості вербалізації образу чужої культури в романах Е. Сафарлі та Л. Морроу**” визначено основні групи культурно маркованої лексики, використані для створення образу Туреччини та її культури; встановлено особливості функціонування таких одиниць в текстах досліджуваних творів та їх роль у передачі особливостей авторського світогляду.

Відсутність реалій, які позначені іншомовними словами, у культурі мови-реципієнта та необхідність збереження не лише їх основного змісту, а й конотативної та національно-культурної інформації обумовлює використання авторами різних прийомів введення цієї лексики у художній текст.

У результаті аналізу фактичного матеріалу зафіксовано такі способи передачі безеквівалентної лексики: *описова (дескриптивна) перифраза* (рос. 25 / англ. 60), *словниковий переклад* (рос. 15 / англ. 6), *залучення оказіональних відповідників* (рос. 1 / англ. 5) та *гіперонімічне перейменування* (рос. 5 / англ. 2). У тексті роману Е. Сафарлі використано словниковий переклад у зносках для збереження граматичної однорідності тексту, що складається переважно з простих та еліптичних речень.

Виявлено зразки введення в художній текст іншомовної лексики з дотриманням граматичних норм мови-джерела: утворення відмінкових форм іменників у романі Л. Морроу та вираження присвійності без посесивного займенника у тексті Е. Сафарлі (*оглум, эфендим, ходжам*). Водночас спостерігаємо спроби авторів підпорядкувати турецькі слова нормам російської: відмінювання турецьких іменників (*намаз-намаза, мусакка-муссаку, аришта-аришту*); утворення форм множини (*бардак-бардаки, чаршаб-чаршабы*) та англійської: утворення форми множини (*meyhane*) мов, що є підтвердженням граматичного освоєння іншомовних слів.

Виділені екзотизми належать до тематичних груп Релігія, Громадські місця, Їжа та напої, Побут, Звертання, Одяг. Наявність більшої кількості екзотизмів у російській мові (31,8 % у порівнянні з 19,8% у англійській) обумовлена географічною близькістю країн та більш тісними контактами між ними. Як своєрідний спосіб відокремлення безеквівалентної лексики від екзотизмів Л. Морроу використовує графічне виділення (курсив), хоча зафіксовано і винятки

(*ımam*). Е. Сафарлі виділяє іншомовну лексику графічно (за допомогою лапок) лише у кількох випадках (“*кремалы кузу*”, “*узьярлик*”, “*ходжам*”), що не свідчить про системний характер.

Зафіксовано, що до групи безеквівалентної лексики в романі “Сладкая соль Босфора”, окрім турецьких слів, входять також азербайджанські лексеми на позначення родинних зв’язків (*балам, нене*) та понять із семантикою ‘кулінарія’ (*абгора, альбухара, ахта зогало, наршараб, польаб*).

Встановлено, що основними функціями іншомовної лексики в досліджуваних творах є текстові та соціальні. До текстових функцій, обумовлених його жанровими особливостями, належать: *інформаційна* – інтродукція нових понять чужої культури, *колоритотвірна* – створення ефекту достовірності розповіді, *емоційно-експресивна* функція безеквівалентної лексики реалізована вираженням ставлення автора до описуваних ним подій, що мимоволі нашоувує адресата на подібні емоції. Іншомовні лексичні одиниці досліджуваних текстів в аспекті глобалізаційних процесів та міжкультурної комунікації виконують соціальні функції *інкультурації* та *етнічної стереотипізації*.

Аналіз прецедентних феноменів засвідчив, що письменники можуть використовувати різні типи цих культурно маркованих лексем з огляду на власну етнокультурну належність або як спеціальний прийом, розкриваючи етнічність свого персонажа. Із художніх текстів відібрано *прецедентні артефакти, прецедентні символи, прецедентні імена та назви, прецедентні обряди / ритуали / звичаї, прецедентні вислови*. Установлено відмінності текстового оточення прецедентних феноменів відповідно до джерела їх походження: *універсально-прецедентні* феномени функціонують у тексті самостійно та не потребують залучення додаткових коментарів; *соціумно-прецедентні* (переважно пов’язані з ісламом) та *національно-прецедентні* феномени супроводжено коментарями, які розкривають: 1) їх зміст / форму; 2) суспільно-культурне значення; 3) характер оцінки (позитивна / негативна), що їм надає особисто автор або його персонаж. Зафіксовано зміну типу прецедентного феномену, продиктовану його трактуванням у різних культурах. Зокрема обидва автори послуговуються національним прецедентним трактуванням універсально-прецедентного артефакту *чаршаб / carşaf*, залучаючи конотації цього одягу в турецькій мові та спростовуючи західні стереотипи.

Виявлено спільний для обох романів прецедентний символ-фітонім *тюльпан / tulip*, який набуває сакрального значення в житті головних персонажів. *Тюльпан / tulip* у художніх текстах збагачено семами ‘надія’, ‘відродження’, ‘умиротворення’.

Зауважимо, що автори не акцентують на вказаних прецедентних висловах, з таких причин: 1) письменник несвідомо використовує одиниці в потоці творчого мислення; 2) вони увійшли до його індивідуальної картини світу. Це надає підстави говорити про *художньо-адекватний рівень* володіння мовою та *креативний рівень* володіння культурою Туреччини.

Е. Сафарлі та Л. Морроу, описуючи турецьку культуру, активно використовують не лише її прецедентні феномени, а також і універсально-прецедентні. Окрім того, Е. Сафарлі залучає одиниці російської культури (5%),

натомість у романі Л. Морроу використання одиниць рідної для автора культури (австралійської) не зафіксовано.

Водночас із суто прагматичною функцією інформування читача про місце розгортання подій твору, переміщення його персонажів топоніми художніх текстів Е. Сафарлі та Л. Морроу є засобами побудови контрастних опозицій та паралелей. Такий ефект досягнуто через зіставлення топонімів Туреччини та інших країн: *Minibus Yolu – Sydney Harbour Bridge, Tarlabası – Elysian Fields, Cumhuriyet Boulevard – Paris, Стамбул – Баку, Сулукуле – Бронкс* тощо; назв країн *Turkey – Portugal, Турція – США*; назв регіонів *Восток – Запад*.

Значна питома вага топонімів Туреччини обумовлює залучення додаткових коментарів, що вміщують інформацію про: 1) тип географічного об'єкта (місто, містечко, село, внутрішньоміський об'єкт); 2) географічне розташування об'єкта (регіон країни, наближеність / віддаленість від іншого об'єкта); 3) кліматичні умови 4) історичні довідки (історія, час заснування); 5) характеристики населення (матеріальний стан, національність); 6) особливості архітектури. Авторські оцінки географічних об'єктів представлені в тексті епітетами *сонный, шумный, тихий, одинокий, обворожительный, quaint, beautiful, provincial, conservative, tacky, magical* та ін.

Виявлено тенденцію метафоризації топонімів переднього плану – Стамбул та Босфор в обох романах. Е. Сафарлі створює складний персоніфікований образ турецького міста, перетворює його на дійову особу, наділяючи здатністю впливати на персонажів роману та їх емоційний стан. Стамбул у тексті має людський характер, емоції, зовнішність, навіть родинні зв'язки з головним персонажем. Вторинні номінації міста (*Константинополь, убежище, город реальности*) ґрунтуються на екстралінгвістичних асоціаціях, утілюють особливості ставлення до нього персонажів. Л. Морроу створює метафоричний образ Стамбула, ототожнюючи його з водною стихією (*adrift in Istanbul*). Широкий є спектр епітетів, що характеризують топонім: *cosmopolitan, dynamic, brightly painted, charming, well ordered, chaotic, schizophrenic* тощо. Характеристики з негативною конотацією автор намагається послабити за допомогою прислівників *sometimes* та *often*, що порівняно з прислівником *always* вказують на меншу частотність повторення. У процесі розгортання сюжету роману топонім збагачується новими семами: 'водний об'єкт', 'серце країни', 'колиска історії', 'домівка', 'Мекка', 'велике село'.

Антропоморфний образ Босфору створено із використанням корелятивів, що належать до концептуальних полів ЛЮДИНА ФІЗИЧНА та ЛЮДИНА ДУХОВНА. Е. Сафарлі подає загальну характеристику зовнішності метафоризованого образу, окреслює його міміку, жести, здатність говорити. Палітру емоцій та станів протоки автор передає за допомогою дієслів: *любит, ненавидит, бесится, боится, дуется, возмущается, не терпит, верит, злится*. Психологічний портрет персоніфікованого образу доповнено епітетами *верный, чувственный, постоянный, одинок, добрый, щедрый, романтический, самодостаточен, отважен, мудрый*. У романі "Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul" протока Босфор виконує суто прагматичну функцію – виступає певною розмежувальною лінією, про що свідчить використання цього гідроніма в словосполученнях *across the Bosphorus* та *a Bosphorus crossing*.

Про розмежувальну функцію протоки свідчить і уживання назв частин Стамбула – *the other side of the Bosphorus, the European side of the Bosphorus*.

Загальні результати дослідження дають підстави зробити такі **висновки**:

Теоретичними засадами дисертації є наступні положення: 1) лінгвоімагологічний образ – індивідуальне ментально-культурне утворення, що втілює уявлення про певну країну та її культуру, уміщує як загальнолюдські, так і індивідуальні особливості автора, виражається засобами мови, може супроводжуватись авторською оцінкою, емоційно впливає на адресата; 2) процес рецепції та оцінки іншої культури характеризує і сам суб'єкт, що сприймає (в межах нашого дослідження – автор художнього твору), відображаючи його національну свідомість та систему цінностей; 3) автора кожного із романів потрактовано як культурно-мовну особистість, яка має певний етно- і соціокультурний статус, мовний та культурний інформаційний запас, здатність його адекватного застосування, що є свідченням відповідного рівня володіння мовою та культурою.

У результаті застосування комплексної методики аналізу вербального вираження лінгвоімагологічного образу Туреччини в свідомості представників російської та англійської лінгвокультур встановлено низку спільних та відмінних рис в образному осмисленні навколишньої дійсності, ставленні до традицій і культури іншої країни, особливостях її трактування, що сформувались у різних етносів в умовах відповідних історичних та географічних обставин.

Центральне місце в образному осмисленні дійсності Е. Сафарлі займає Людина та Природа. Елементи обох концептуальних сфер є взаємопов'язаними та взаємодіють між собою, що ілюструє найбільша зворотна парадигма ЛЮДИНА↔ПРИРОДА. Людина постає як духовна істота, автор акцентує на її емоціях, станах, поняттях духовної сфери. Окрім корелятивів із концептуальної сфери ПРИРОДА, Е. Сафарлі ототожнює людину з предметами матеріального світу, кулінарними виробами, надприродними істотами та витворами мистецтва. Природа має антропоморфні риси, в результаті чого представники флори, фауни, а також об'єкти та явища неживої природи наділені тілесністю, мовленням, емоціями, здатністю надавати емоційну оцінку та чуттєво (за допомогою слуху, зору, нюху та дотику) сприймати навколишнє середовище.

У мовній картині світу Л. Морроу зазнають метафоризації найчастіше референти з концептуальної сфери ЛЮДИНА. Метафоричному осмисленню переважно піддано фізичну сферу, в той час як духовна сфера людської особистості привертає увагу автора зрідка (лише 2 образи). Людина фізична метафоризується за допомогою корелятивів, представлених тваринами, матеріальними речами та кулінарними продуктами. Автор надає перевагу реальним об'єктам, які можна досягнути за допомогою органів чуття. Значно рідше Л. Морроу звертає увагу на духовну сферу людської особистості, це умотивовано належністю письменниці до матеріалістичної культури. Образи цієї парадигми створено за допомогою корелятивів зі сфер ЛЮДИНА ФІЗИЧНА та КОНКРЕТНИЙ ПРЕДМЕТ, що підтверджує матеріалістичність авторської картини світу та ідею панування плоті над духом, характерну для західних культур.

У результаті аналізу фактичного матеріалу встановлено такі способи передачі безеквівалентної лексики: описова (дескриптивна) перифраза, словниковий переклад, залучення okazіональних відповідників та гіперонімічне перейменування.

Використовуючи турецьку лексику, автори в окремих випадках намагаються дотримуватись граматичних норм цієї мови (утворення відмінкових форм іменників у романі Л. Морроу та спосіб вираження присвійності іменника, використаний Е. Сафарлі). Водночас зафіксовано спроби авторів підпорядкувати турецькі слова нормам російської (відмінювання турецьких іменників, утворення форм множини) та англійської (утворення форм множини) мов, що є свідченням граматичного освоєння іншомовних слів.

У текстах романів функціонує безеквівалентна лексика (екзотизми). Тематично вона презентована такими групами: Релігія, Громадські місця, Їжа та напої, Побут, Звертання, Одяг. Семантична тотожність груп екзотизмів обох романів умотивована тим, що першочергово контакти між країнами стосувалися дипломатичних відносин та військових конфліктів, тому актуальними були реалії, що відображали державний устрій, релігію, зовнішній вигляд представників “чужої” країни, її гастрономічну культуру. Так формувався образ, який фіксувався в мові, саме він і є предметом сучасних досліджень лінгвоімагології.

Частка використаних соціумно-прецедентних феноменів (рос. 23,8% / англ. 13,4%), що належать до сфери ісламу, вказує на усвідомлення авторами важливості релігії у житті турків та намагання донести цей факт до читачів. Використання національно-прецедентних феноменів акцентує увагу реципієнта на ключових поняттях, явищах та процесах описуваної культури (традиції, суспільні відносини, мистецтво, політика тощо). Поширеними з-поміж цього лексичного прошарку є авторські оцінки, що налаштовують на позитивне сприйняття Туреччини.

Уживання топонімів супроводжено авторськими коментарями щодо їх розміщення, кліматичних умов, культури, історії та атмосфери позначуваних ними населених пунктів. Поряд із топонімами Туреччини в обох романах ужито топоніми інших країн, які позначають просторові переміщення персонажів, їх походження, а також використовуються для протиставлення та проведення паралелей між різними культурами, звичаями чи подіями.

Аналіз розгорнутих метафоричних образів топонімів переднього плану (Стамбул та Босфор) пов'язаний з процесами когнітивної сфери мовної особистості автора.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в можливості вивчення індивідуальних та колективних уявлень про образи інших країн, мови і культури яких вивчають в Україні, міст, що мають світове значення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці у фахових виданнях України:

1. Брик М. М. Створення східного колориту російськомовним письменником тюркського походження. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету : Філологія, педагогіка, психологія* : зб. наук. пр. / Київ. нац. лінгв. ун-т, Каф. ЮНЕСКО. Київ, 2015. Випуск 31. С. 42–46.

2. Брык М. М. Восточные мотивы в творчестве русскоязычного писателя тюркского происхождения. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов.* Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 12. С. 17–22.

3. Брык М. М. Образ Стамбула в современной русскоязычной прозе. *Система і структура східнослов'янських мов.* Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. Випуск 11. С. 82–89.

4. Брык М. М. Іншомовні слова в художньому тексті (на матеріалі романів Е. Сафарлі та Л. Морроу). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов.* Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Випуск 16. С. 46–52.

5. Брык М. М. Прецедентні феномени як засіб передачі культурної інформації в художньому тексті. *Наукові записки.* Випуск 175. Серія: Філологічні науки. Кропивницький : Видавництво “КОД”, 2019. С. 626–630.

Наукові праці в періодичних виданнях інших держав:

6. Брык М. М. Особливості функціонування гідронімів у художньому тексті (на матеріалі сучасної англійської та російськомовної прози). *Science and education a new dimension : Philology.* Budapest, 2018. Issue 183, November, 2018. P. 10–12. (ISSN:2308-1996).

7. Брык М. М. Безэквивалентная лексика как средство передачи национального колорита чужого народа в художественном тексте. *Славянские чтения.* Научно-теоретический журнал. Кишинёв, 2018. № 12 (18). С. 102–113. (ISSN: 1857-4580).

8. Брык М. М. Олицетворение природы в романе Э. Сафарли “Сладкая соль Босфора”. *Исследовательский журнал русского языка и литературы.* Vol. 8, Issue 1. Тегеран, 2020. С. 217–241. (ISSN: 2345-2498).

Тези доповідей наукових конференцій:

9. Брык М. М. Национально-культурная специфика языковой личности автора-билингва. *Світ мови – світ у мові:* матеріали IV Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 26–27 жовтня 2017 р.; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова): тези доповідей / уклад. Т. В. Слива; за заг. ред. Ю. В. Кравцової. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. С. 29–32.

10. Брык М. М. Использование природных объектов и явлений при создании образа человека. *Германские, тюркские и славянские языки в поликультурном мире:* сборник статей научной конференции с международным участием 15 мая 2018 года / отв. ред. Р. В. Вальваков. Бишкек : КРСУ, 2018. С. 14–22

11. Брык М. М. Олицетворение природы в романе Э. Сафарли “Сладкая соль Босфора”. *Тезисы научных докладов Второго международного форума ИАРЯЛ “Русский язык и литература в современном мире: проблемы и перспективы”.* Тегеран, 2018. С. 74.

12. Брык М. М. Особливості лінгвоімагологічного аналізу полікультурних художніх текстів. *Сучасна філологія: актуальні проблеми та шляхи вирішення:* Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 26-27 квітня 2019 року.

Одеса : Південноукраїнська організація “Центр філологічних досліджень”, 2019. С. 60–62.

13. Брик М. М. Особливості інтерпретації чужої культури у просторі художнього твору (лінгвоімагологічний аспект). *Національна ідентичність в мові і культурі*: збірник наукових праць. Київ : Талком, 2019. С. 13–16.

14. Брик М. М. Особливості образних парадигм в художньому тексті (на матеріалі роману Л. Морроу “Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul”). *Переяславська мовознавча толока*: тези I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 19-20 вересня 2019 року) / Гол. ред. К. І. Мізін. Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”, 2019. С. 113–115.

АНОТАЦІЯ

Брик М. М. Вербалізація варіантів сприйняття образу Туреччини представниками російської та англійської лінгвокультур (на матеріалі романів письменників-білінгвів) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство”. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2020.

У дисертації розроблено новий теоретико-методологічний підхід до вивчення особливостей вербального втілення лінгвоімагологічних варіантів образу Туреччини представниками російської та англійської лінгвокультур. Запропоновано нову комплексну методику аналізу категорії образу як фрагменту мовної свідомості індивіда крізь призму його етнічності. Механізм опису мовної картини світу автора-білінгва полягає в аналізі мовних одиниць, що беруть участь у створенні образу чужої для нього культури та корелюють із традиційною моделлю мовної особистості. Установлено найбільш релевантні одиниці плану вербального вираження культурної специфіки Туреччини та способи розкриття сутності різних культурних явищ. Виявлено особливості образного осмислення дійсності представниками російської та англійської лінгвокультур у результаті аналізу ключових образних парадигм. Представлено максимально повний перелік груп культурно маркованої лексики, використаної для створення образу Туреччини. Схарактеризовано подібності, відмінності та закономірності відображення образу іншої країни і культури у свідомості носіїв російської та англійської мов.

Ключові слова: лінгвоімагологія, образ Туреччини, варіант, мовна свідомість, етнічність, автор-білінгв, мовна особистість, російська лінгвокультура, англійська лінгвокультура, парадигма образів, культурно маркована лексика.

АННОТАЦИЯ

Брык М. М. Вербализация вариантов восприятия образа Турции представителями русской и английской лингвокультур (на материале романов писателей-билингвов) – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 “Сравнительно-историческое и типологическое

языкознание” – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Министерство образования и науки Украины, Киев, 2020.

В диссертации разработан новый теоретико-методологический подход к изучению особенностей вербального воплощения лингвоимагологических вариантов образа Турции представителями русской и английской лингвокультур. Предложена новая комплексная методика анализа категории образа как фрагмента языкового сознания индивида сквозь призму его этничности. Механизм описания языковой картины мира автора-билингва заключается в анализе языковых единиц, которые создают образ иной культуры и коррелируют с традиционной моделью языковой личности. Установлены наиболее релевантные единицы плана вербального выражения культурной специфики Турции и способы раскрытия сущности разных культурных явлений. Выявлены особенности образного осмысления действительности представителями русской и английской лингвокультур в результате анализа ключевых образных парадигм. Представлен максимально полный перечень групп культурно-маркированной лексики, использованной для создания образа Турции. Раскрыты сходства, отличия и закономерности отображения образа иной страны и культуры в сознании носителей русского и английского языков.

Ключевые слова: лингвоимагология, образ Турции, вариант, языковое сознание, этничность, автор-билингв, языковая личность, русская лингвокультура, английская лингвокультура, парадигма образов, культурно-маркированная лексика.

ABSTRACT

Bryk M. M. Verbalization of the variants of Turkey's image by the representatives of Russian and English linguocultures (based on the novels of bilingual authors). – Manuscript.

Thesis for a Candidate's degree in Philology, Specialty 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – National Pedagogical Dragomanov University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2020.

The thesis offers a new theoretical and methodological approach to the studying of the verbalization of Turkey's image in the ethnic consciousness of modern bilingual authors. The methodological basis was developed for analyzing the image in terms of individual's ethnicity in the Russian and English languages. The procedure includes the analysis of the language units which contribute to the creation of the image of other culture and correlate with the traditional model of language personality (Yu. Karaulov).

The study proves the relevance of the linguoimagological approach to the analysis of the image of “other” country in the ethnic consciousness of the individual as a variant of traditional perception formed in his native culture.

There was classified the definition of the image of the country, as the subjective reflection of the author's ideas of a country and its culture, expressed by different linguistic means, accompanied by author's assessment and having an emotional effect on the addressee.

The authors of the works selected for analysis are immersed in Turkish culture, preserving their ethnic features: Elchin Safarli is a representative of Russian linguoculture and Lisa Morrow is a representative of English linguoculture from Australia, an expat.

The choice of the image of Turkey as the object of study is due to its rich culture, the presence of historical and political contacts with both European and Eastern states, as well as because of the geographical position that makes it a connecting point between cultures of the West and the East.

The image of Turkey was studied by analyzing metaphorical images, culturally biased lexical units (non-equivalent words, precedent phenomena, geographical names), syntactic, stylistic and spelling features involved in constructing the image of the country. The similarities and differences of the image in the consciousness of native speakers of Russian and English were characterized.

There were reconstructed 12 common and individual metaphorical paradigms reflecting the reality in the minds of representatives of English and Russian linguocultures. The dominant groups of referents – MAN and NATURE – were identified and their quantitative indicators were calculated; the complete absence or insignificance of metaphorization of concepts from one of the following conceptual fields in one of the languages was recorded: ‘man as a spiritual being’ (Rus. 72 / Eng. 8), ‘nature’ (Rus. 97 / Eng. 5), and there was discovered the difference in the number of concepts performing the function of referents from the fields: ‘artistic creation’ (Rus. 14 / Eng. 0), ‘military action’ (Rus. 0 / Eng. 7). 7 dominant thematic groups of non-equivalent vocabulary were defined: ‘religion’, ‘public places’, ‘food and drink’, ‘everyday life’, ‘titles’, ‘clothing’ and ‘names of natural phenomena’. There are 4 main ways of semantization of this group of vocabulary: descriptive paraphrase, vocabulary translation, occasional correspondences and hyperonymic renaming. A group of exotic words, which were borrowed by the Russian (21) and the English (18) languages, due to the lack of their semantization in the text of the novels was revealed.

5 groups of precedent phenomena were identified according to the source of their origin: precedent artifacts, precedent symbols, precedent names, precedent rituals / customs and precedent statements. The percentage of national-precedent, socio-precedent, and universal-precedent phenomena (D. B. Gudkov, V. V. Krasnykh, Yu. E. Prokhorov) in each novel was calculated. Within the group of national precedent phenomena, the proportion of units from the author’s native culture was distinguished.

The types of comments used to characterize geographical objects involve the following information: the type of object, the geographical location, the description of the atmosphere, the natural conditions, the population, the author’s or character’s personal impression, historical references and comparison with another object.

There were identified two foreground geographical names with a special status – Istanbul and Bosphorus. The meaning of the word ‘Istanbul’ during the unfolding of the plots of novels is enriched with new semas: ‘water object’, ‘heart of the country’, ‘cradle of history’, ‘home’, ‘Mecca’, ‘big village’, ‘living creature’, ‘man’, ‘brother’ and ‘shelter’; the components of the meaning acquired by the word ‘Bosphorus’ are: ‘brother’, ‘man’, ‘young man’, ‘child’ and ‘demarcation line’.

Key words: linguoimagology, the image of Turkey, variant, language consciousness, ethnicity, bilingual author, language personality, Russian linguoculture, English linguoculture, metaphoric paradigm, culturally biased lexical units.